

Katalónia első autonómiája a 20. században (1931–1939)

Spanyolországban az 1920-as évek végére már szinte minden társadalmi csoport szembe fordult Miguel Primo de Rivera tábornok 1923 ősztől regnáló puha diktatúrájával, mint például az arisztokrácia, a munkásszervezetek, a köztársaságiak, a nemzeti mozgalmak, de így tett a király és a hadsereg is, valamint csaknem az összes mérvadó értelmiségi. Az anarchisták sem tétlenkedtek, illegalitásba szorulva még tovább radikalizálódtak, és 1927-től működött a FAI (Ibéria Anarchista Föderációja, *Federación Anarquista Ibérica*) nevű szervezetük, amely országszerte szervezte az erőszakos akciókat. A kibontakozó gazdasági világválság még tovább fokozta a rendszer gondjait. Primo de Rivera hatalma ellehetetlenült, majd miután a király és a hadsereg vezetőinek tudtával Andalúziában katonai felkelés tört ki ellene, 1930 januárjában önként lemondott és átadta a hatalmat (majd külföldre távozott, ott rövidesen elhunyt, politikai örökségét fia vitte tovább).

Utódától, Dámaso Berenguer tábornoktól a király és az egész ország az alkotmányosság helyreállítását várta, amit ő meg is tett, egy éves uralmát spanyol elnevezéssel a történelmükben ritka „felvilágosult despotizmus” jellemezte. Azt az uralkodói igényt viszont nem tudta teljesíteni, hogy megerősítse a monarchiát, társadalmi nyugalmat és rendet teremtsen. A spanyol társadalom nem kért többé a diktatúrával sokáig azonosuló uralkodóból, illetve a monarchikus államformából sem. A diktatúra bukása a királyság bukásához vezetett. Az ország perifériaként kezelt területei pedig nem kértek többé a centralizált államszerkezetből, a Madrid-központú unitárius állam is megbukott.

A diktatúra másik következményeként országszerte erősödő radikalizmus Katalóniában duplán jelentkezett, radikalizálódott a nacionalista, katalánista polgárság és a munkásmozgalom is (utóbbi súlyát az adta, hogy Spanyolország legfőbb munkásközpontja Katalónia, illetve azon belül Barcelona volt). A spanyolosító diktatúra évei a katalánok zömének megváltoztatták politikai értékrendjét, preferenciáit. Szinte mindenki és szinte minden katalán nemzeti szervezet köztársaságpárti lett, és a többség egyben a baloldal felé húzott, a katalánisták kis része maradt monarchiapárti.¹

A társadalom többsége tehát országszerte köztársaságot akart, de az mindenkinek mást jelentett: az összes nemzeti mozgalom, köztük a katalán, a központosítás végét, autonómiát, a parasztság földosztást, a polgárság alkotmányos demokráciát, a munkásmozgalom szociális jogokat várt tőle.

1930 tavaszán létrejött a baloldali katalán nacionalisták, republikánusok és az újjászerveződő anarchoszindikalista szakszervezet (CNT) együttműködése a köztársaság létrehozásáért. A kooperáció Katalónián belül később sem lett ennél szélesebb körű, ami azt jelentette, hogy a monarchia végső agóniája idején nem jött létre teljes spektrumú katalánista összefogás, a katalán nemzeti mozgalom jobb és baloldala nem lépett szövetségre egymással.

1930 augusztusában viszont átfogó országos baloldali összefogás született, spanyol, katalán, galíciai republikánusok és a szocialisták aláírták a San Sebastian Paktumot, amiben a köztársaság megteremtését tűzték ki közös célként. Abban is megállapodtak, hogy a spanyol köztársaságon belül Katalónia politikai autonómiát fog kapni, a külső önrendel-

kezés, a katalán szuverenitás elismerése fel sem merült. Katalán részről három radikális politikai párt vett részt az együttműködésben, az Estat Catalá, az Acció Catalana, és az utóbbiból frissen kivált Acció Republicana de Catalunya (Katalán Köztársasági Akció).²

(A második köztársaság és a katalán autonómia) A 30-as évek Katalóniában a jobboldali, polgári katalánizmus visszaszorulásának, ezzel párhuzamosan a baloldali, republikánus, illetve szocialista karakterű nacionalizmus (illetve a radikális baloldal) felemelkedésének és bukásának az évtizede.

Amikor a köztársasági politikai erők újjászerveződtek az országban, rengeteg párt kezdett el újra működni Katalóniában is, illetve létrejöttek új formációk. Ismét szétterjedetten kezdett működni a munkásmozgalom is, továbbra is külön utat jártak az anarchoszindikalisták és a szocialisták. A radikális, köztársaságpárti katalánista oldal fragmentáltsága azonban nem tartott sokáig, 1931 márciusában hét szervezetük, köztük a San Sebastian-i paktumhoz csatlakozó három párt, fúzióra lépett egymással és a regionalista Lliga alternatívájaként megalapították a Katalán Köztársasági Baloldalt (*Esquerra Republicana de Catalunya*, ERC). A Francesc Maciá és Lluís Companys (az Acció Catalana vezetője volt az egyesülésig) duó által irányított új párt rövidesen üstököszerűen felemelkedő pályát futott be, a következő években a katalán politikai élet főszereplője lett. Companys fiatal korától részt vett katalánista mozgalmakban, így tagja volt a Katalán Szolidaritásnak is, majd kisebb baloldali nemzeti pártoknak, emiatt többször letartóztatták, egyik alapítója volt a 20-as évek legfontosabb katalán mezőgazdasági érdekvédő szervezetének (*Unió de Rabassaires*), politikai ellenálló tevékenysége miatt megjárta Primo de Rivera börtöneit is. A pártba tömörülők három irányt képviseltek, ami a párton belül végig megmaradt. Fő vonulata, többsége baloldali republikánus volt, akik föderalista katalánisták voltak, Companys volt a vezéralakjuk, a szeparatisták jóval kevesebben voltak (Maciá vezette őket), a másik marginális alirány centristákat tömörített Charles Pi i Sunyer irányításával. A párt nemzeti programjának alapvetései a többség irányvonalát követték: Katalónia lakói nemzetet alkotnak, Katalónia állam kíván lenni, és föderáció keretében élne együtt a többi ibériai nemzettel.³

A diktatúra időszakának lezárásaként, az új, demokratikus korszak nyitányaként, egy elvetélt köztársasági pucskísérlet és Berenguer tábornok lemondása után 1931 áprilisában helyhatósági választásokat tartottak az országban. A köztársaságpárti jelöltek elsősoró győzelmet arattak az összes jelentősebb városban (az 50 tartományi központból 41 városban alakult ki republikánus többség, míg a vidék inkább monarchista maradt). Két nappal később Madridban bekövetkezett Alfonz trónfosztása és kikiáltották a második spanyol köztársaságot (az uralkodó sürgősen el is hagyta az országot). A katalánok és a baszkok valamivel megelőzték Madridot, ugyanis néhány katalóniai és baszkföldi város órákkal korábban megtette ugyanezt, így Barcelona, San Sebastian, Eibar.⁴

A köztársaságra rengeteg megoldandó probléma várt, ilyen volt például a kismemzetek autonómiaja, a centralizmus-decentralizmus kérdése; az agrárreform; a polgári szabadságjogok biztosításának ügye; a katolikus egyház helye, az állam és egyház viszonya; illetve a hadsereg szerepe. S habár a köztársaság-vezetőben megvolt a szándék ezekben az ügyekben az alapvető változtatásokra, de a belső (a társadalmi fragmentáltságból fakadó feszültségek és külső (dült például a gazdasági világválság) tényezők következtében nehezen tudott kormányozni.

Katalóniában az átlagosan 60%-os részvétellel lezajló települési választásokat a frissen megalakult ERC nyerte, az összes republikánus és szocialista formáció együtt a szavazatok 68%-át szerezte meg, míg a monarchiában az utolsó pillanatig bízó Regionalista

Liga leszerepelt, 20%-ot ért el. A liga vezetői, Cambó és társai, még hittek az utolsó monarchista kormánynak, amely megfelelő megoldást ígért a katalán problémára, de a katalán társadalom, a többi katalóniai párt már teljesen hiteltelennek tartotta a monarchiát, nem bíztak annak demokratikus fordulatában és autonómiára nyitottá válásában. Katalónia történetében ez volt az első alkalom, amikor a baloldali katalánisták választás nyertek. A baloldal főlénye, a két katalánista párt közötti szerepcsere tartós maradt, Katalónia fő politikai ereje a második spanyol köztársaság megszületésétől a baloldali republikánus párt lett.⁵

Macià a spanyol köztársaság kikiáltása után Katalónia lakóinak nevében az ERC programjához híven azonnal kikiáltotta Barcelonában a független katalán köztársaságot (az ibériai konföderáció tagjaként). Beszédében így fogalmazott: „Katalónia népének nevében proklamálom a katalán államot egy katalán köztársasági rendszerben, mely szabadon és nagy barátsággal kéri és igényli Spanyolország más népeinek együttműködését az ibér népek konföderációjának a megteremtésében”.⁶ Lépésével fel akarta gyorsítani az ország föderalizálását. Néhány nap múlva azonban a nagy nyomás hatására (a központi kormány miniszterei személyesen győzködtek) visszavonta, és belement egy kompromisszumos megoldásba, az azonnali autonómiával megvalósuló önkormányzásba. Az ERC ekkortól visszafogottabb lett, a föderalista katalán államvíziót ejtette és a spanyol köztársaságiakra tekintettel kompromisszumként az autonómia irányát vállalta fel. A köztársasági periódusban ettől kezdve a szervezett katalán szeparatizmus periférikus jelenség maradt csekély támogatottsággal, néhány marginális jelentőségű politikai szervezetük működött (így az *Estat Catalá-Partit Proletari*, vagy a Katalán Nacionalista Párt, a *Partit Nacionalista Catalá*), a parlamenti választásokon érdemi eredményeket nem értek el, illetve többnyire nem is indultak.

Katalónia mérvadó politikai vezetői ezt követően elfogadták az autonómia felállításának a menetrendjét: felállt az átmeneti katalán kormány a hagyományos Generalitat néven, és Macià lett az első elnöke. A katalán kormány az ERC vezette baloldali koalícióban működött, amibe bekerültek a szocialisták, de a jobboldali katalánistákat, a Ligát nem vették be. Rövid idő alatt, júliusra kidolgozták az önkormányzat státútumát, ami Katalónia önálló hatásköreit és a központi kormánnyal való viszonyát szabályozta. 1931 augusztusában népszavazásra bocsátották, és 75%-os részvétel mellett a voksoló katalánok 99%-a támogatta. (Núria státútumnak nevezték, *Projecte de Núria*, a helyről, ahol kidolgozták a szövegét.) Az így legitimált státútumot benyújtották a spanyol parlamentnek.⁷

Annak a spanyol parlamentnek, amely az 1931. nyári választások után állt fel. A választáson a baloldal szerzett többséget, a köztársasági-szocialista pártok kormánykoalíciója irányította az országot a következő bő két évben, 1931–1933 között számos reformot indított el, a köztársaságnak ezt az első szakaszát a reformok két évének is nevezik (*Bienni Reformista*). A monarchisták teljesen visszaszorultak, a fő politikai törés a köztársaságiakon belül, annak bal és jobboldala között húzódott. A republikánus baloldal országos és regionális, kismemzeti polgári pártokból állt, ide tartoztak továbbá a munkáspártok és az anarchisták. Katalóniában a Katalán Köztársasági Baloldal lett a legnagyobb baloldali erő, amely letarolta a katalóniai mandátumokat. A jobboldalt számos mérsékelt köztársasági politikai erő és két regionális párt alkotta, az egyik valenciai formáció volt, a másik pedig a katalán Regionalista Liga, amelyet 1933-ban átkereszteltek *Lliga Catalana* névre. 1931–1936 között három parlamenti választást tartottak Spanyolországban, a jobb- és a baloldal mindegyiken nagyjából ugyanakkora támogatást szerzett, mindkét oldalon a mérsékelt pártok szerepeltek jól, miközben a radikális jobb- és baloldal viszonylag kevés szavazatot kapott. Ami pedig a központi

kormányzásban való katalán részvételt illeti, a második köztársaság nyolc éves időszaka volt az első a spanyol történelemben, amikor a madridi kormányban jelentős számban képviseltették magukat katalánok, a nyolc év alatt 89 miniszterből 13 volt katalán, ami nagyjából lakosságárányosnak mondható.⁸

A katalán státútum-tervezet létrehozta a spanyol föderális államon belüli autonóm Katalóniát, és rögzítette a katalán nemzet szuverenitását. Tartalmazta továbbá a katalán nyelvű területek politikai összefogásának a lehetőségét (Katalónia, Valencia, Baleár-szigetek), valamint felvetette az aragón-katalán határ nyelvi alapú módosításának igényét, mivel Aragóniának a Katalóniával határos bő 200 km hosszúságú keskeny területsávján katalán nyelvű lakosság élt (néhány tízezren). A Núriai státútum két kulcs-területen komoly belső önállóságot rögzített, szinte teljesen független oktatási rendszert irányozott elő és megteremtette a teljes pénzügyi, adóügyi autonómiát. Előbbi a katalán identitás, kultúra és nyelv szempontjából volt lényeges, utóbbi pedig azért volt fontos Katalóniának, mivel évszázadok óta jóval többet fizetett be a spanyol államkasszába, mint amennyit onnan kapott. Ezt részben indokolta az országos átlagot jóval meghaladó gazdasági fejlettsége, de a mértéke erősen vitatható volt, 1930-ban például a spanyol állam bevételeinek csaknem 20%-a származott innen, miközben az összes kiadásának 6%-át költötte Katalóniára, ahol az ország népességének 11%-a élt.⁹

Ezekkel az elemekkel azonban a státútum meghaladta még a spanyol köztársaságiaknak a katalán belső önrendelkezési törekvésekkel szimpatizáló részének a tűrőképességét is. Kasztíliaiban sokan felháborodtak a nemzeti szuverenitáson alapuló katalán törekvések miatt, a „haza szétszakítását” ellenezte sok csúcsértelmiségi, így Ortega y Gasset is, aki ekkor saját szervezete (Köztársaságot Támogató Csoport, *Agrupación al Servicio de la Republica*) élén mandátumhoz jutva az alkotmányozó köztársasági parlament képviselője volt. Madridban valóságos katalánellenesség tört ki. Ráadásul az 1931 decemberében elfogadott spanyol alkotmány végül nem hozott létre föderális államot, olyan polgári demokratikus köztársaságot teremtett, amelyben kompromisszumos modell jött létre a centralizált és a föderális állam között valahol félúton, de inkább a nemzetállami karakter volt fajsúlyosabb. Az alkotmány 13 régiót hozott létre, a három kismemzetről nem ejtett külön szót, régióknak nevezték az általuk lakott területeket is. Úgy deklarálta az egységes spanyol nemzetállamiságot, hogy közben megadta az autonómiát a régióknak. (1. cikkely: a köztársaság „integrált államot alkot, mely összefér a települések és a régiók autonómiájával”, 8. cikkely: a spanyol államot „az autonómia rendszerére épülő régiók alkotják”). A régiók egyesülését, vagy szervezett együttműködését megtiltotta, tartottak ugyanis a baszk, illetve a katalán nyelvű tartományok esetleges egymáshoz közeledésétől.¹⁰

A katalánok és a baszkok ennél többet akartak, saját nyelvhasználatot, saját kormányt, saját rendőrséget, széles önkormányzatot, és ezt a katalán-autonómia-tervezet tartalmazta is, ezért annak bizonyos részei nehezen összeegyeztethetőnek, vagy egyenesen összeférhetetlennek bizonyultak az alkotmánnyal. A következő hónapokban heves politikai, társadalmi viták zajlottak Spanyolországban a katalán autonómiáról. Az erről szóló parlamenti vitában Ortega y Gasset megállapította, hogy a katalán problémát a spanyol államon belül szinte lehetetlen megoldani, együttélésük helyett a két közösség legfeljebb egymás mellett képes létezni, ami kölcsönös elismerést és belső önállóságot feltételez. Ezért az állami szuverenitás egységének megóvása mellett az ország föderatív átalakítását javasolta, benne Katalónia politikai és pénzügyi autonómiájával és két nyelvűségével. Végül 1932 szeptemberében a spanyol köztársasági parlament 334:24 arányban jóváhagyta a Katalónia autonómiáját létrehozó státútumot a hatáskörök némi

csökkentése után (főként a két említett kulcsterületen, az oktatásban, a pénzügyekben), és a köztársasági alkotmánnyal kompatibilissé téve (a katalán nemzeti szuverenitás tételére kimaradt belőle, továbbá törölték a szomszédos régiókat érintő pánkatalán utalásokat a szövegből).¹¹

Katalóniának 220 év után ismét önálló, de ezúttal már modern politikai rendszere lett, nagy belső politikai és gazdasági önállósággal, saját parlamenttel, kormánnyal, elnökkel, kormányzati adminisztrációval, közigazgatással, rendőrséggel és jogrendszerrel. A spanyol mellett a katalán nyelv is hivatalos státust kapott, és a katalán az oktatásban is használhatóvá vált. A Generalitat hatásköre az autonómia statútuma szerint a területi tervezésre, az igazságszolgáltatási rendszerre, a polgári jogra, a közrend biztosítására, a kultúrára, és részlegesen az oktatásra, a nyelvpolitikára terjedt ki. Katalónia önkormányzása megvalósult, bár a pénzügyi autonómia csekély volt (saját adóbevételekkel alig rendelkezett), és a központi hatalom lebontása, a hatáskörök átruházása lassan ment, a polgárháború kitöréséig nem is ment végbe maradéktalanul. Katalónia autonómia statútuma összességében még a kompromisszumokkal együtt is kitágította a szerény alkotmányos kereteket, és ahhoz képest jóval több jogkört szerzett meg. Habár a katalánok minden igénye nem teljesült, és a hispán köztársasági föderáció sem jött létre, alapvetően elégedettek lehettek azzal, amit elértek. Az autonómiát ráadásul a köztársaság kikiáltása után rendkívül gyorsan kivívták, főleg, ha a baszkok helyzetével vetjük össze. A baszkok is tartalmilag hasonló belső önkormányzatiságra törekedtek, de csak 1933-ban fogadták el az autonómia-statútumukat és csupán 1936-ra lett kormányuk, az sem sokáig, hiszen belső önállóságukat hamar elsöpörte a polgárháború.¹²

Az autonómia ilyen körülmények közötti megvalósulása fényesen igazolta a baloldali katalán nacionalizmus negyedszázada képviselt álláspontját, akik az önkormányzatiságot a régi rendszer keretein belül nem, csak egy demokratikus spanyol köztársaságban vélték megvalósíthatónak. Ezzel olyan hitelességre tettek szert, hogy 1932 őszén az ERC fölényesen megnyerte az első katalán parlamenti választásokat (a polgárság és a munkásság köréből is rengeteg voksot begyűjtve 52 mandátumot szerzett a 75-ből, míg a valamennyire magára találó Liga 16 helyhez jutott), a katalán kormányzat vezetője változatlanul Francesc Macià maradt, majd miután a következő év végén meghalt, az elnöki poszton Lluís Companys követte. A köztársasági évek alatt az ERC Katalónia legerősebb, hegemon pártja maradt, a párt adta végig a katalán kormányt és a Generalitat elnökét. A választáson a szocialisták és a kommunisták is rendkívül gyengén szerepeltek, a munkások között az ERC mellett csak az anarchista CNT örvendett népszerűségnek, előbbinek nem volt szakszervezete, utóbbinak nem volt pártja, ezért a választások politikai küzdőterén nem voltak ellenfelek, inkább egymás komplementerei lehettek, ha készek voltak együttműködni egymással. Ebben az időben ez így is történt.¹³

Spanyolországban azonban a politikai és társadalmi konfliktusok nem hagytak alább, a hatalmat a jobboldali köztársaságiak a túl sok, a baloldaliak a túl kevés reform miatt kárhoztatták, az anarchisták munkáslázadásokat robbantottak ki, ez nem teremtett stabil körülményeket a katalán kibontakozáshoz. Katalóniában nyugodtabb volt a légkör, de az ERC különböző platformjainak belső viszályai (kisebb csoportok ki is váltak belőle), illetve a szocialisták és az anarchoszindikalisták közötti rivalizálás nehezítette a helyzetet. Utóbbi volt a nagyobb probléma, mivel a szindikalista szakszervezet, a CNT, egyre inkább a FAI (az ibériai anarchisták föderációja) szélsőséges, erőszakot alkalmazó csoportjának befolyása alá került, és ennek következtében az egyre gyakoribbá váló sztrájkok mellett elvértve kisebb anarchista lázadások törtek ki Barcelonában és vidéken egyaránt. Ennek hatására az eddig a munkásmozgalmon belül inkább az anarchista

oldallal együttműködő vezető katalán kormányzati erő, az ERC szakított velük, és a szocialisták felé nyitott. A szakítást az is elősegítette, hogy míg a CNT tagságának a zöme és vezetői katalánok voltak, addig a FAI tagsága döntően Spanyolország más régióiból Katalóniába áttelepült spanyol volt, ezért az irányításuk alá került anarchoszindikalizmus eltávolodott a katalánizmustól.¹⁴

A kedvezőtlen körülmények, korlátozott hatalmi jogosítványok ellenére a Generalitat a polgárháborúig számos területen eredményeket ért el, több jelentős reformot, intézkedést vezetett be, például az oktatásban, a kultúrában, az agrárszférában, vagy a nők jogai terén. Folytatva a Mancomunitat félbemaradt munkáját, iskolákat, könyvtárakat, kulturális intézményeket és szolgáltatásokat hozott létre. Az oktatásban bevezetett reformjakkal Európa egyik legprogresszív iskolarendszerét alkotta meg annak ellenére, hogy a közoktatás megmaradt központi állami kontrollja limitálta a lehetőségeit. Az autonómia további lökést adott a katalán nyelvű kultúra terjedésének, míg az évtized elején még évi 300-féle katalán nyelvű könyv jelent meg, 1936-ban már majdnem 900, és ekkor már az összes Spanyolországban megjelent könyv ötöde katalán nyelvű volt a korábbi 10% helyett. Katalán nyelven a korábbi tíz helyett már 25 napilap volt kapható, a katalóniai rádiók pedig zömmel katalánul sugároztak (a *Ràdio Associació de Catalunya* teljes egészében, a *Ràdio Barcelona* 75%-ban).¹⁵

A katalán nyelvűségen túl a könyvek, újságcikkek, rádióadások jelentős részben a katalán nemzeti kultúra erősítését szolgálták. A katalán kultúra virágzásának részeként ismét az érdeklődés homlokterébe került Katalónia történelme, a katalánság történelmi tudatának ápolása. Ennek legjelentősebb eredményeként ekkor jelent meg Ferran Soldevila történész háromkötetes munkája, a *Història de Catalunya*. A máig alapmunkának számító összefoglalás megírásába szerzője Francesc Cambó, a mérsékelt katalánisták vezetőjének felkérésére fogott hozzá.¹⁶

Az oktatásügy területén az autonómia-tervezet a katalánt tette volna meg a közoktatás tanítási nyelvévé, míg a spanyolt kötelező tantárgyként oktatták volna, egyedül a spanyol anyanyelvűek tanulhattak volna a saját nyelvükön. Mivel 1931-ben a népesség szűk 20%-a nem volt született katalóniai (Barcelonában és környékén 25% volt az arányuk, máshol jóval kevesebb), ezért a gyerekek zöme katalánul végezte volna el az iskoláit. Az elfogadott státútum azonban nem adta ki az oktatásügyet a spanyol állam kezéből, az oktatás nyelve a spanyol maradt. Egy 1931-ben született spanyol kormányrendelet mindössze azt írta elő, hogy 8 éves korig kell mindenkinek biztosítani az anyanyelven való tanulást. De még ez sem valósult meg teljes mértékben, mert sok tanító nem tudott katalánul, és minden második volt csak hajlandó katalánul tanulni, majd tanítani, másik felük továbbra is spanyolul oktatott. Kizárólag a Generalitat által létrehozott, finanszírozott iskolák lehettek katalán tannyelvűek, abból pedig a szűkös anyagi források miatt nem volt sok. A közoktatás, az általános és középiskolák hálózata így nem lett katalán nyelvű, a spanyol dominanciája mellett a katalán másodhegedűs maradt. A katalán csak a felsőoktatásban ért el a spanyollal egyenrangú státust, pontosabban a barcelonai egyetemen, amely a köztársaság idején kétnyelvű lett.¹⁷

A gazdasági világválság árnyékában kormányzó köztársasági baloldalt a társadalmi feszültségek és gazdasági nehézségek két év alatt némileg felmorzsolgatták, és az 1933. novemberi parlamenti választások után (amelyen az ország történetében először vehettek részt nők is) a republikánus-szocialista koalíció felbomlott. Új, centrista-jobboldali köztársasági kormány alakult, amiben a körülmények sajátos alakulása után fontos szerephez jutott a katalánok „nagy barátja”, a Lerroix-féle radikális párt is. A köztársasági jobboldal és a pragmatikus centrumpárttá „szelídülő”, nevében még mindig radikális

párt összefogása azonban még nem volt elegendő, emiatt a kormánykoalíció külső támogatója lett az autonómiákat ellenző, centralista politikai gyűjtőmozgalom, a legfeljebb félig-meddig republikánus CEDA (*Confederación Española de Derechas Autónomas*). Ráadásul többnyire a katalánizmus régi ellensége, a radikálisok demagóg vezetője, Alejandro Lerroux vezette a kormányt (nyolchónapos megszakítással), és egyáltalán nem váratlan vagy meglepő módon kezdettől újraközponosító törekvések jellemezték.¹⁸

Katalóniában az országos helyzethez képest szorosabb végeredmény született, a jobboldal alig valamivel több mandátumhoz jutott, mint a baloldal, a Katalán Liga és szövetségesei 28 képviselői helyet szereztek, szemben az ERC és partnerei 26-ot. Mindez a katalán parlament és a Generalitat összetételére nem hatott, a katalán kormány baloldali maradt. Ráadásul a jobboldal a két hónappal később megrendezett katalán helyhatósági választásokon már nem tudta megismételni a sikert, a baloldal nyerni tudott és így megerősítette a pozícióját Katalónia élén. A Katalán Liga nem sokkal később tehetetlenségében kivonult a katalán parlamentből, képviselői nem vettek részt a törvényhozás munkájában. Az 1932 őszén alakult mérsékelt jobboldali párt, a modern kereszténydemokráciát képviselni szándékozó UDC (*Unió Democràtica de Catalunya*) sem tudott lendületet adni a köztársasági években háttérbe szoruló katalánista jobboldalnak, a politikai, társadalmi polarizáció egyszerűen nem hagyta érvényesülni a szerves fejlődés irányvonalát képviselőket, taglétszáma szerény volt, a választásokon nem ért el számottevő eredményt, alig voksoltak rá. Pedig az UDC szoros kapcsolatban állt a fiatal katalánok 1931-ben alapított vallási szervezetével (*Federació de Joves Cristians*, FJC), akik megpróbálták a szekularizált városi fiatalokat visszakatolizálni, és csaknem 20 ezres tagságukkal nem számítottak jelentéktelen organizációnak.¹⁹

A köztársaság történetének második szakaszában, a centrum és a jobboldal bő kétéves és meglehetősen instabil, állandó kormányválságokkal tarkított kormányzása alatt (amit *Bienni Negre*, „a két fekete év” néven emleget az utókor) egyfajta restauráció következett, az addigi lényeges köztársasági intézkedéseket, törvényeket eltörölte, vagy próbálta visszavonni. A kismemzetek, vagyis lényegében Katalónia autonómiáját (mivel a baszk még nem formálódott ki) megkísérelte megszüntetni, vagy legalábbis minimalizálni, és ha azt nem is sikerült, de megakasztotta a decentralizálási, hatáskör-átadási folyamatot (habár 1934 elején nagy nehezen megszületett a hatáskör átadásról szóló törvény, és létrejöhetett a Katalónia és a központi állam feladatainak összehangolására hivatott bizottság). Madrid elgáncsolta például a jobboldalhoz húzó alkotmánybíróság segítségével azt a katalán agrártörvényt, amely 70 ezer földbérlőt juttatott volna kedvezményesen földtulajdonhoz. Mindezt a Generalitat folyamatosan elutasította a madridi politikát, a köztársasági baloldal irányítása alatt maradó Katalónia a központi jobboldali kormányzás ellensúlyává vált.²⁰

1934 őszén az országban sokfelé rendkívül feszültté vált a helyzet, egyre érlelődött az erőszak, a baloldal, a munkásmozgalom a köztársaság elárulásának érezte a jobboldali kormányzást, de a szélsőjobboldali falangisták is szervezkedtek. Madrid állandó visszaközponosítási próbálkozásaira válaszul Katalóniában is radikalizálódott a közhangulat. Főleg azt követően, hogy október elején átalakult a központi kormány, és ismét Lerroux került a miniszterelnöki pozícióba, a CEDA pedig miniszteri tárcához jutott. Katalónia ezt a politikai fordulatot nyíltan katalánellenes lépésként értékelte és forrongani kezdett. Tiltakozásképpen Lluís Companys, a Generalitat elnöke javaslatára a katalán parlament kiáltványban deklarálta a katalán állam létrejöttét a majdani föderatív spanyol szövetségi köztársaság részeként. A madridi reakció kemény, erőszakos volt, az új katalán állam egy napot sem élt meg, a spanyol kormány Barcelonában azonnal katonai erővel lépett fel, a konfliktusnak több tucat halálos áldozata lett. A központi kormányzat rendkívüli

állapotot hirdetett, jelentősen csökkentette az autonómia jogköreit, lényegében felfüggesztette a statútumot, a Generalitat működését, míg a katalán parlamentet feloszlatta, egyes törvényeit hatálytalanította (pl. a progresszív agrártörvényt). A katalán intézmények, a katalán települések vezetőit elmozdították és helyükre a spanyol kormány nevezte ki az utódokat. A hivatalos katalán nyelvhasználat visszaszorult, a katalánista pártok, szervezetek működését betiltották, a sajtót cenzúrázták. Companyst és a katalán kormány többi tagját letartóztatták, bíróság elé állították, és súlyos, 30 év börtönbüntetésre ítélték (rajtuk kívül további 3400 embert börtönöztek be).²¹

Katalónián kívül több más helyen is történtek atrocitások, általános tiltakozó sztrájkok, falangisták és szocialista, kommunista munkásszervezetek erőszakos akciói söpörtek végig az országon. Röviddel a katalóniai események után, még októberben az ottaninál is súlyosabb helyzet alakult ki Asztúriában, a kommunista munkásfelkelést Francisco Franco tábornok vezetésével a hadsereg csak véres harcok árán verte le, ami után 30 ezer ember került börtönbe, és korlátozták a munkáspártok működését. Ezt követően Franco vezérkari főnök lett, több falangista pedig kisebb hatalmi pozícióhoz jutott. A szélsőjobboldali falangista mozgalmat a 20-as évek diktátorának a fia, José Antonio Primo de Rivera alapította 1933-ban, a *Falange Española* az olasz fasisztustól ihletve ötvözte a hagyományos nacionalizmust a modern autoritárius eszmékkel, támaszkodva a katolicizmusra, fő ellenségnek a kommunizmust, az anarchizmust és a kisnemzeti önállósági törekvéseket tartotta, de a kapitalizmussal szemben is fenntartásai voltak. A Falange 1934-ben egyesült a három évvel korábban alakult fasiszta JONS (*Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista*) szervezetével *FE de las JONS* néven, és ezt követően alakult ki az erős katolicizmussal beoltott fasiszta mozgalom. Tagjai ellenforradalmároknak nevezték magukat, ideológiájuk három alapértéken nyugodott, a haza, a vallás és a fasiszmus együtt alkotta a *hispanidad*, a katolikus ultranacionalista monarchista felfogást.²²

A spanyolországi társadalom teljesen kettészakadt, a bal és a jobboldal között elhelyült a szakadék, Katalónia e szempontból részben kivétel volt, itt a polgári pártok viszonylatában még nem szakadt meg teljesen a párbeszéd a két, egyaránt autonómia-párti, katalánista oldal között, amely Madrid nyomásával szemben részben összezárt egymással. A Katalán Liga az autonómia felfüggesztését törvénytelennek ítélve ugyanúgy tiltakozott, mint a baloldali katalán szerveződések, de mivel korábban kivonult a katalán törvényhozásból, nem érték retorziók. Később alkalmazkodott a helyzethez és a spanyol kormányzat helyi hatóságaival együttműködve próbálta az autonómia visszaállítását kivívni, kialakulni – sikertelenül, pusztán annyit ért el, hogy a katalán társadalom túlnyomó többsége most már a baloldal hatalomra jutásában látta az autonómia visszaszerzésének egyedüli garanciáját. A Liga vezetői egyébiránt a köztársaság kikiáltása óta tartottak a baloldal radikalizálódásától, attól, hogy a szélsőséges baloldali irányzatokat idővel nem lehet korbácn tartani, és az autonómia csak ideiglenesen fog megmaradni, mert a politikai rendszer és a társadalom szét fog esni.²³

A feszült, konfliktusos helyzet másfél évig tartott, azután a Lerroix-kormány korrupciós botrányok miatt megbukott, és 1936 februárjában a köztársasági időszak immár harmadik országos parlamenti választása következett. A megmérettetésre mindkét politikai oldal széles körű összefogással készült. A baloldalon népfrontos koalíció alakult, amelyben a polgári baloldal mellett a különböző munkáspártok, még a kommunisták is részt vettek. A jobboldal kooperációja nem volt ilyen szélességű, a falangisták kimaradtak belőle. A választási eredmények visszatükrözték az ország politikai kettéosztottságát, a népfront győzött, de nem túl nagy arányban, 72%-os részvétel mellett a baloldalra 4,6 millió fő voksolt, míg

a jobboldal 4,4 millió szavazatot gyűjtött (szavazatarányban 48% a 46%-kal szemben). Az eddig kormányon lévő centrista radikálisok leszerepeltek, mint ahogyan a falangisták is. A perifériákon, a tengerparti régiókban, a kism nemzetek által lakott térségekben (Katalónia, Valencia, Baszkföld, Galícia, Asztúria, Andalúzia, Aragónia) a népfront aratott, míg León, Ó- és Új-Kasztília a jobboldal bázisának bizonyult. A népfrontnak a győztest preferáló választási rendszer következtében parlamenti mandátumban nagy többsége lett, a *cortes*-be kétszer annyi baloldali képviselő jutott be, mint jobboldali. Katalóniában is tarolt a népfront, de ez a katalán baloldali pártok összefogásából született Katalán Baloldal Frontja volt. A spanyolhoz képest a katalán népfrontban jóval kisebb volt a szocialisták és a kommunisták súlya, azt a polgári baloldal, az ERC vezette, de még a munkásmozgalmi részét sem dominálták, az anarchoszindikalisták erősebbek voltak. A katalán baloldali front 40 mandátumot szerzett, míg a Katalán Liga vezette mérsékelt jobboldali tömörülés mindössze 12-t (szavazatarányban szorosabb volt az eredmény, a baloldal 59%-a állt szemben a jobboldal 41%-ával).²⁴

A népfront programjában szerepelt a katalán autonómia visszaállítása, a baloldali kormány ennek megfelelően intézkedett. Katalónia visszanyerte speciális státusát, a katalán parlament újra működésbe lépett (ahová a Liga is visszatért), a Generalitat úgyszintén, bebörtönzött tagjait amnesztiában részesítve szabadon engedték, ismét Companys lett a kormányfő. Az elnök a szabadulása után mondott profetikus beszédében azt jövendölte, hogy a jövőben még nagyobb megpróbáltatások várnak a katalánokra. A Generalitatba bekerültek a munkásmozgalmak szervezetei is, anarchisták, szindikalisták és szocialisták egyaránt, és egyre nagyobb lett a „két fekete év” következtében megerősödött támogatottságú anarchisták befolyása. A legtöbb munkásmozgalmi szervezet kötődött a katalánizmushoz, katalán nemzeti töltetű volt, ez volt a közös nevező az ERC-vel. A katalán önkormányzat folytatta, illetve felgyorsította modernizációs politikáját az ERC mérsékelt kormányzása és a Liga lojális ellenzéki sége mentén. 1936 tavasza a nyugodt építkezés jegyében telt el, míg az ország többi helyén nem csillapodott a feszültség, Katalónia a köztársaság békés oázisának számított. Am a normalizálódás, a stabil időszak nem tartott sokáig, az autonómia nem jutott el a konszolidáció fázisáig.²⁵

Az országos és a regionális választások eredménye mandátumban a második köztársaság idején Katalóniában, 1931–1936

Balcells, 1996, 100. o.

	1931. jún., országos	1932. nov., katalán	1933. nov. országos	1936. febr., országos
Esquerra Republicana de Catalunya, ECR	31	52	23	21
Unio Socialista de Catalunya, USC	4	5	3	4
Acció Catalana Republicana, ACR	2	1	-	5
Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra	-	-	-	2
Acción Republicana	-	-	1	-
Partido Republicano Radical Socialista	3	-	-	-
Izquierda Republicana,	-	-	-	2
Extrema Izquierda Federal	1	-	-	-
Partido Socialista Obrero Español	1	-	-	1

	1931. jún., országos	1932. nov., katalán	1933. nov. országos	1936. febr., országos
Partido Obrero de Unificación Marxista	-	-	-	1
Partit Catalá Proletari	-	-	-	1
Partit Comunista de Catalunya	-	-	-	1
Unió de Rabassairies	-	-	-	2
Partido Republicano Radical, PRR	3	-	1	-
Lliga Regionalista / Lliga Catalana	2	16	25	11
Unió Democràtica de Catalunya, UDC	-	1	-	-
Tradicionalistes	-	-	2	1
Összesen	47	75	55	52

Az USC képviselői mindig az ERC-vel közös listán indultak, 1931-ben a PRSS szintén.

1931-ben az UDC képviselője a Liga listájáról jutott be, 1933-ban a tradicionalisták és a PRR hasonlóképpen. 1936-ban a Lliga Catalana és a tradicionalisták kivételével minden képviselő a katalán baloldali front tagjaként szerzett mandátumot.

A választások után a köztársaság történetének harmadik szakasza ugyanis a madridi népfrent-kormány radikális reformjaival kezdődött, amivel a spanyolországi bal és jobboldal közötti szakadék tovább mélyült, a társadalom tovább polarizálódott. Nem sikerült politikai, társadalmi, gazdasági és vallási kérdésekben megtalálni a közös nevezőt. Az ellenzékbe szorult nacionalista jobboldal egyre elszántabb, radikálisabb és erősebb lett (támogatták a hadsereg vezetői, a nagybirtokosok, a katolikus egyház), egyes csoportjai között együttműködés bontakozott ki, érlelődött a szövetségük. Szinte minden párt megszervezte a saját fegyveres csoportját, egyre több lett az erőszak, a politikai gyilkosság, a falangisták katonai lázadást készítettek elő. Ez a fajta feszültség a tavasz végétől már Katalóniára is kiterjedt, politikai merényletek, vidéken zavargások történtek.

(Katalónia a polgárháborúban) 1936 nyarán néhány lázadó tábornok vezetésével Marokkóban kitört a jobboldali katonai felkelés, ami átcsapott a félszigetre. Július közepén a saját elnevezésük szerinti „nemzetiek”, támaszkodva a hadsereg tisztikarára, amely azonnal átállt az oldalukra, az ország összes laktanyáját bevonva katonai államsínnel megpróbálták megdönteni a köztársasági kormányt és átvenni a hatalmat. Ez csak részben sikerült, de az ország kisebbik felében így is meg tudták szerezni az irányítást, egyfajta „ellenkormányként” megalakították a Nemzetvédelmi Juntát. Katalóniában a köztársaságellenes jobboldal eleve gyenge volt, a falangistáknak elvéve akadt itt támogatója és a fajsúlyosabb karlisták sem voltak túl népszerűek, ezért a meglepetés erejében és a szervezett, gyors lebonyolításban bízhattak. Azonban nem várt, erős ellenállásra akadtak, és Barcelonában a Generalitat biztonsági erői a munkásszervezetek, elsősorban az anarchista csoportok segítségével három napos utcai harcban megakadályozták a katonaság akcióját. De a köztársasági jobboldal, a katalán Liga is elutasította a katonai hatalomátvételt. Spanyolország területileg kettészakadt, két hatalmi központ állt feszült egymásnak, a jobboldali, falangista tábor által megszerzett térségek a köztársas-

sághoz lojalis területekkel álltak szemben. Katalónia szomszédságában Aragónia és Mallorca a lázadók kezébe került, Valencia köztársasági maradt. Megkezdődött a polgárháború.²⁶

Bár nem ő indította el az eseményeket, de Francisco Franco Bahamonde hamarosan átvette a népfrentkormány 350 ezer km²-t birtokolt, a tábornok által irányított nacionalista tábor ennek a felét. Andalúziát rögtön birtokba vették, ahol éppen a régió autonómia-státútumának az előkészítése zajlott, és az ottani autonómia mozgalom helyi vezetőit letartóztatták, kivégezték, a tartomány városaiban baloldaliak ezreit ölték meg. Ez a fejlemény rávilágított arra, hogy a nacionalisták győzelme esetén milyen sors várhat a kisnemzetek autonómiájára és a vezetőire. Franco csapatai ugyanis nem csak a köztársaság és a baloldal ellen indítottak harcot, hanem a decentralizáció, a katalán, a baszk és más regionális autonómiák ellen is. A spanyol nacionalisták, a katonatisztek nem tudták elviselni a belső önrendelkezést, amit a két kisebbségi nemzet elért a köztársaságban, a szemükben a legfőbb szálka Katalónia önálló státusa volt. A katalánok szerint a polgárháború kitörésének, Franco fellépésének kimondatlan fő oka a spanyol nacionalisták számára túl nagy fokú katalán önállóság volt, vissza akarták állítani a centralizált államot, aminek Katalónia teljesen az alávetettje lesz. Ez a külföldi és a spanyol történelmi munkákban nem jelenik meg okként, vagy ha igen, akkor sokadlagos tényezőként utalnak rá. Értelemszerűen a katalánok és a baszkok a falangista felkelők ellenében elszántan védelmezték a köztársaságot, hiszen az nekik egyben az autonómiát jelentette, míg az ellenforradalom győzelme esetén megtorlás, központosítás és spanyolosítás várható rájuk.²⁷

Máig a 20. századi spanyol történelem egyik alapvető dilemmája, hogy miként fajulhatott polgárháborúig a helyzet. Szerepet játszottak benne a szélsőséges társadalmi különbségek, a polarizált társadalmi viszonyok, de hozzájárult a korszerűtlen, alulfejlett gazdaság, a rossz hatásfokkal működő gyenge állam is. Ahogy ide vehető az erőszak politikai tradíciója, Spanyolországban nem alakult ki hagyománya a demokratikus problémamegoldásnak. Mindezt felerősítette a külső környezet, a gazdasági világválság, a szélsőséges politikai rendszerek térnyerése Európában. A fasiszta Olaszország, a náci Németország és a kommunista Szovjetunió egyaránt bekapcsolódott a spanyolországi konfliktusba.²⁸

A polgárháborúban a két oldal szembeállításának több rétege is elkülöníthető. A spanyol nacionalizmus ütközött a kisnemzetek nacionalizmusával, Kasztília a peremvidékekkel, a jobboldal a baloldallal, a monarchista egyház és a hadsereg a köztársaságot támogató társadalmi csoportokkal. Ez a több politikai, társadalmi törésvonal összezsúszott, egymásra ráerősített, és ez lehet a fő oka annak, hogy a polgárháború az első pillanattól kezdve elkeseredett küzdelmet hozott, három évig magas hőfokon dühöngött, egyik fél sem mutatott kíméletet. Ez volt az első és egyetlen totális háború az ország történetében, egy olyan háború, „amelyben először alkalmazták a polgári lakossággal szembeni szisztematikus terrorizmust, bombázások és megsemmisítő megtorlások formájában”.²⁹

Annak ellenére, hogy a polgárháború előtti évek során a köztársaságban a szélsőséges jobb- és baloldal támogatottsága szerény volt, mégis övék lett a főszerep a polgárháborúban. Erre nagyban rásegített az olasz, a német, illetve a szovjet segítség, míg a mérsékelt köztársasági erők nem kaptak nemzetközi támogatást, mivel a nyugati demokratikus nagyhatalmak a be nem avatkozás politikáját választották, így tett például Anglia és Franciaország. Kezdetben a nacionalista

felkelők önmagukban nem is voltak kellően erősek ahhoz, hogy megvessék a lábukat, ehhez külső, nemzetközi segítségre volt szükségük, amit a szélsőjobboldali olasz és német rendszertől, Mussolinótól és Hitlertől meg is kaptak. Franco sokkal jelentősebb külföldi katonai támogatást kapott (fegyverzetben, emberben), mint a köztársaság. A nacionalistákat leginkább Olaszország támogatta, a három év alatt összesen 120 ezer „önkéntest” és 700 millió dollárt adott, Németország 30 ezer katonával, 500 millió márkával segített, Spanyol-Marokkóból 100 ezer, Portugáliából 20 ezer katona érkezett. A Franco-féle légiőr pilótáinak 90%-a külföldi volt, a német Kondor Légío többek között 270 repülőgéppel, 6 ezer emberrel volt jelen, az olaszok is rengeteg repülőt adtak. A köztársaságnak a Szovjetunió 600 millió dollár segélyt nyújtott, és mintegy 50 országból 40 ezer nemzetközi önkéntes harcolt az oldalán (60%-a Nyugatról érkezett, a körülbelül 1200 magyarból a fele kommunista volt), de a nemzetközi brigádok tagjai a végső küzdelem tetőfokán, 1938 októberében visszavonultak a harcokból.³⁰

Ilyen körülmények között Franco csapatait csak az első hetekben lehetett volna megállítani, a köztársasági oldalnak a továbbiakban nem sok esélye maradt a polgárháború megnyerésére. Ráadásul a kedvezőtlen külső körülményeket még felerősítették a saját belső problémáik, főleg az, hogy az erőszakig fajulóan nagy volt a belső megosztottságuk, és a lehetőségeket az erélytelen és gyenge teljesítményű politikai és katonai vezetők még tovább rontotta.

A polgárháború a köztársasági oldalon ugyanis súlyos belső megosztottsághoz és a szélsőség térnyeréséhez vezetett. Az egyes baloldali irányzatok még abban sem tudtak egymás között megegyezésre jutni, hogy a háború megnyerése vagy a forradalmi átalakítás az első. A polgári republikánus erők háttérbe szorultak, a különböző munkásmozgalmi szervezetek, pártok kerültek előtérbe, és az ő körükben pedig megerősödtek a forradalmi csoportok. A kiinduló helyzetben a köztársaságiak által uralt északi és centrumterületeken a szocialista, kommunista dominancia érvényesült, míg Katalóniában és Valenciában az anarchisták voltak erősek, előbbi északi részén tért hódított az anarchista kantonalizmusa. Az azonnali forradalom hívei államosításokba, kollektivizálásokba, szövetkezetesítésekbe kezdtek, amivel azonban súlyos gazdasági zavarokat okoztak, szinte káros alakult ki. A hatékony háborúzást az sem segítette, hogy az anarchista „kantonként” decentralizált katonai egységekkel akartak harcolni, ami akadályozta a központi köztársasági kormány egységes hadseregszervezését. Az egyes szocialista, kommunista, anarchista csoportok, szervezetek között végül erőszakba torkolt a feszültség, közöttük szinte kitört a „polgárháború a polgárháborúban”, ami a demokratikus államokban komoly visszatetszést keltett, ezért sem támogatták tevélegesen a köztársaságot. A köztársasági és a katalán kormánynak nem voltak eszközei az erőszakos atrocitások megfékezésére, utóbbi azért volt érintett, mivel a köztársaság egyik fő bázisának számító Katalónia, illetve Barcelona lett a belső konfliktusok gócpontja.³¹

Még mielőtt ezek a belső viszályok markánsan körvonalazódtak volna, 1936 augusztusában, a polgárháború kitörése után röviddel Katalónia gyászba borult, francoista csapatok meggyilkolták ugyanis a fronton a katalán köztársasági katonákat meglátogató Josep Sunyolt, az ERC rendkívül népszerű parlamenti képviselőjét, a katalán nacionalista üzletembert, aki egyúttal a katalánok nemzeti ikonjának számító futballklub, az FC Barcelona elnöki tisztét is betöltötte. Lelövésének körülményei nem teljesen tisztázottak, azt Franco idején, de utána is sokáig tabuként kezelte a központi hatalom. A falangisták valószínűleg három egymást erősítő ok miatt ölték meg: köztársaságpárti volt, katalánista és a Barça elnöke, azé a klubbé, amely a köztársaság éveiben teljes mellszélességgel kiállt Katalónia autonómiája mellett. A tragédia után ő és a klub is a köztársaság védelmének egyik szimbóluma lett.³²

A polgárháború kitérése után Katalónia még nagyobb önállóságra tett szert. Companys elnök méltán fogalmazott úgy 1937 januárjában egy francia újságnak, hogy a köztársasági Spanyolország de facto konföderációként működik, és várhatóan a győzelem utáni spanyol állam föderális berendezkedésű lesz. A Generalitatnak a státútmhoz képest is nőtt a mozgásteret, ereje a meggyengült központi kormányzattal szemben, önállóan hozta létre és működtette például a katalán hadiipart, önálló társadalompolitikát, reformpolitikát folytathatott.³³

Paradox módon ugyanakkor Katalónián belül meggyengült a Generalitat hatalma, a katalán köztársasági erők rivalizálása és radikalizálódása miatt még a közrendet sem tudta fenntartani. Ugyanis itt is bekövetkezett a polgári republikánusok háttérbe szorulása és a radikális munkásmozgalmi irányzatok előretörése, akik alapvető politikai, társadalmi és gazdasági reformokat akartak bevezetni, miközben a partikuláris katalán nemzeti ügyek, érdekek háttérbe szorultak. A polgári jobboldal eltűnt, a Katalán Ligát feloszlatták, politikusaikat eltávolították a katalán parlamentből és a települések önkormányzataiból. Különösen a katalán anarchista csoportok erősödtek meg, miután az ő segítségükkel akadályozta meg a Generalitat Barcelonában a katonai hatalomátvételt. 1936 őszéig az anarchisták befolyása alatt állt az antifasiszta pártok, szervezetek, csoportok által alapított testület (Antifasiszta Miliciák Központi Bizottsága, *Comité Central de Milicies Antifeixistes*, CCMA), amelyet a puccskísérlét után elvben a Generalitat alá tagolva hoztak létre, de a valóságban attól függetlenedő, azzal párhuzamosan működő másik hatalmi központtá nőtte ki magát. 1936 őszén azután a szeparatista Estat Catalá kivételével az összes baloldali republikánus politikai erő, beleértve a különböző munkáspártokat, bekapcsolódott a katalán kormány munkájába, sőt, az anarchisták és a kommunisták együtt már többségbe kerültek a Generalitatban, a CCMA „árnyékkormányára” immár nem volt szükségük, azt feloszlatták. A Generalitat elnöke továbbra is Companys maradt, és a kormányfői posztot is változatlanul ERC-politikus töltötte be, mégpedig ettől kezdve Josep Tarradellas. De a politikai irányítás már nem az ő kezükben összpontosult, az ERC helyett vezető szerephez jutó anarchoszindikalista CNT hamarosan elérte az államosítási, kollektivizálási dekrétum elfogadását, ami a 100 főnél nagyobb ipari és agrárvállalkozásokra vonatkozott, kisebb kisebb nagyságú cégekre is kiterjesztették.³⁴

A radikálisan balra tolódó Generalitat munkáját azonban megnehezítette a munkáspártok rivalizálása, és miközben dúlt a polgárháború, súlyos konfliktus alakult ki közöttük. Eleve már a kommunisták sem voltak egységesek, Katalóniában két pártjuk is működött és kezdettől feszült volt a viszonyuk. Egyik a szovjetbarát PSUC, azaz Katalónia Egyesített Szocialista Pártja volt (*Partit Socialista Unificat de Catalunya*), amely 1936 nyarán három szocialista és kommunista munkáspárt (köztük volt a spanyol szocialista párt katalóniai szárnya), egyesüléséből jött létre, és csatlakozott a Kommunista Internacionáléhoz, miközben tisztán katalán karakterű párt volt. 6 ezer fős induló taglétszáma két év alatt 70 ezerre duzzadt. A másik pedig az előző év őszén alakult, trockista POUM, vagyis az Egyesült Marxista Munkáspárt (*Partit Obrer d'Unificació Marxista*), amely országos párttá kívánt fejlődni, a nemzetközi munkásmozgalmat szocialista és a kommunista irányvonalat is elutasítva a saját útját akarta járni. A katalán munkásszervezetek körében két fő irányzat feszült egymásnak: az anarchisták (FAI, CNT) és POUM vezetői azonnali társadalmi forradalmat követeltek, míg a PSUC szerint először meg kell nyerni a polgárháborút, és utána lehet foglalkozni a társadalom átalakításával. Ebben a konfliktusban az eseményeket már irányítani képtelen ERC egyértelműen a második opció mellé sorakozott fel.³⁵

Katalónia teljes függetlensége, a Spanyolországból kiválás érdemi opcióként nem merült fel a polgárháború éveiben. Ezt a célt az egyetlen katalóniai szeparatista párton kívül senki sem hirdette, az Estat Catalá pedig csupán szerény támogatottságot tudott

felmutatni, és konzekvensen kihagyták a katalán önkormányzó testületekből. A spanyol államon belül elképzelt közös köztársasági jövőre irányuló szándékot alátámasztja, hogy Katalónia a polgárháború idején élelmiszerszállítmányokat és csapatokat küldött Madrid, a középső országrészek megsegítésére, 30 és 60 ezer katalán katona vett részt az ottani harcokban, illetve a tartomány nemzeti identitásától, anyanyelvétől függetlenül sokszázezer köztársasági menekültet (spanyolt, baszkot, galíciait) fogadott be az ország elvesztett részeiből. Ettől függetlenül a katalánok szecessziós vágyáról a nacionalista oldal propagandájában, de még a köztársasági oldalon is folyamatosan megjelentek különféle feltételezések. Előbbi érthető, a szeparatizmussal szemben a nacionalisták körében zsigeri félelem élt, és annak veszélyét irracionálisan felnagyítva a köztársaság elleni harcot a spanyol nemzetállam egységéért folytatott küldetéséssé lehetett „nemesíteni”. Utóbbi már meghökkentőbb, mert még olyan híresztelések is elterjedtek a republikánus spanyolok körében, hogy a katalánok Franciaország támogatásával különbékét fognak kötni Francóval, aki cserébe elengedi Katalóniát Spanyolországból és elfogadja a szuverén, független katalán államot. Ez a fantazmagória minden alapot nélkülözött, erre sem a katalánok, de Franco aztán különösen soha nem lett volna hajlandó.³⁶

A forrongó hangulat és a forradalmi változtatások kezdettől sok erőszakos konfliktust, anomáliát okoztak. Az anarchisták erőszakos és radikális csoportja, a FAI (az ibériai anarchisták föderációja) volt a kilengések főszereplője. A kormányzati hatalomtól független szervezet a polgárháború első heteiben a katonai lázadás megtorlásaként meggyilkolt Katalóniában mintegy kétezer ártatlan jobboldali és egyházi embert (a Katalán Liga tagjait, püspököket, a montserrati apátság szerzeteseit). Ez volt talán a modern európai történelem legnagyobb erőszakos egyházzellenes incidense. Ezt követően a polgárháború végéig a megfélemlített katalán egyház lényegében bezárt, miséket, egyházi szertartásokat nem tartottak (Montserrat apátsága például földrajzi elszigeteltsége dacára sem működhetett tovább, 2 és fél évig zárva maradt). A polgárháború alatt összesen majdnem 7 ezer egyházi személyt öltek meg Spanyolországban, ennek harmada Katalóniában történt, ahol a papok negyede lett gyilkosság áldozata, a tartományban továbbá leromboltak 4 ezer templomot és egyéb egyházi épületet.³⁷

A gazdasági káoszhoz vezető államosítások, kollektivizálások végrehajtása sem volt zökkenő- és erőszakmentes, főleg vidéken volt nagy az ellenállás, Amikor 1937 januárjában La Fatarella falu földtulajdonosai ellenállást tanúsítottak, a CNT-FAI aktivistái több tucat embert lemészároltak. Az eset nem volt elszigetelt, a szélsőbaloldali csoportok számos alkalommal öltek meg jobboldali, de akár mérsékelt baloldali köztársaságpártiakat. A polgárháborús években összesen több mint 8 ezer ember vesztette életét politikai okokból Katalóniában, közülük csupán négyszázat végeztek ki formális bírósági tárgyalást követően, a többiek merényletek, gyilkosságok áldozatai lettek, zömüket az első egy év során, 1937 nyaráig likvidálták, azt követően viszonylag javult a közbiztonság. Az anarchisták atrocitásai miatt Katalóniából mintegy 30 ezren külföldre menekültek, az életmentő exodusban a Generalitatban a mérsékelt politikai szándékaival magára maradó ERC vezetői is segítséget nyújtottak. De még a katalán polgári baloldal kormánypárti politikusai, miniszterei sem voltak biztonságban, közülük többen is száműzetésbe kényszerültek a munkáspártok, főleg az anarchisták nyomása miatt, így járt Ventura Gassol korábbi kulturális miniszter, illetve a Tarradellas előtti katalán kormányfő, Joan Casanovas is.³⁸

A négy évtizeden át a katalánizmus ügyét szolgáló Regionalista/Katalán Liga dicséletes véget ért. A Liga több vezetője, így Francesc Cambó is kijutott az országból, ők azután ettől kezdve a két rossz közül a nacionalista felkelőket támogatták, emiatt azonban elveszítették a katalánisták megbecsülését, sokan a katalán önállóság árulóinak

tekintették őket. Állítólag erről a kényelmetlen dilemmáról Cambó azt mondta, hogy „barbár bünözők és civilizált idióták” között kellett választani és ő inkább az utóbbiak mellett döntött. A polgárháborút követő megtorlások után átértékelte az álláspontját, s bár a rend megteremtését értékelte, de már Franco táborát is bünözők gyülekezetének látta, ezért élete végéig száműzetésben maradt. A berendezkedő diktatúra amúgy sem kért volna belőle, hiszen katalán nacionalista formációként a Liga is separartista hazarúlónak számított.³⁹

1937 májusában a helyzet még rosszabb lett, a két köztársasági oldal között kitört az erőszakos konfrontáció, szinte egy véres és rövid katalóniai polgárháború zajlott le köztük az általános spanyolországi polgárháború közepén. Az események Barcelonában az anarchisták által kirobbantott és az előző év végén a katalán kormányból kikerült POUM által támogatott felkeléssel kezdődtek, amit azonban a szovjet utasításokat követő PSUC és a központi kormányzat provokációja váltott ki. A 300 halálos áldozattal járó összecsapásoknak a Generalitat csak a köztársasági kormány által Valenciából ideküldött csapatok segítségével tudott véget vetni. Katalónia autonómiáját ezt követően jelentősen korlátozták, a helyi fegyveres erőket, a rendőrséget a központi kormány irányítása alá vonták, az anarchista szervezetekkel és a trockista párttal leszámoltak, a katalóniai munkásmozgalom a szovjetbarát irányzat „uralma” alá került. Ekkor tette le névjegyé a polgárháború leghírhedtebb magyar figurája, Gerő Ernő, aki a szovjet titkosszolgálat megbízásából Katalóniában az elhajló trockisták és anarchisták likvidálását irányította. Miközben a közrend helyreállt, és a politikai gyilkosságok, incidensek egy időre véget értek, a Generalitat kompetenciája és tényleges hatalma nagyot csökkent, pedig összetétele a májusi katasztrófa után az ERC és a PSUC kettősére egyszerűsödött, így munkája, döntéshozatala hatékonyabbá vált, és bár közöttük is élesedtek a konfliktusok, kettősük kitarzott a polgárháború végéig.⁴⁰

A köztársasági oldal belső katalóniai harcai ábrándították ki az önkéntesként a köztársaságért harcoló brit író, George Orwellt, aki ezután elhagyta Spanyolországot. Fronton szerzett háborús és az 1937. májusi belső „polgárháborús” tapasztalatait, a baloldali köztársaságiak megosztottságának, a szovjetek beavatkozásának a leírását rövidesen a *Homage to Catalonia* című művében tette közzé. A cím némileg megtévesztő, nem Katalóniáról, nem a katalánokról vagy a katalán nemzeti kérdéstről szól a könyv, arra még érintőlegesen sem tért ki, ott léte alatt nem érzékelte az események katalán vonatkozásait, az önálló katalán nemzeti létet és törekvéseket. Mindez megerősíti azt az állítást, hogy a polgárháború és a belső politikai küzdelmek sodrában Katalónia státusa mennyire nem volt napirenden lévő kérdés, sem a közbeszéd tárgya.⁴¹

A köztársaságiak megosztottságával szemben a nacionalista monarchisták körében sikerült egységet teremteni, Franco karizmatikus vezetőnek bizonyult. A „nemzeti” felkelők, ahogy magukat nevezték, eleve egyöntetűen elutasították a demokráciát, a köztársaságot, a többpártrendszert, az állam és az egyház szétválasztását, a polgári szabadságjogokat és a kisnemzetek autonómiáját, vissza akarták állítani a központosított monarchia rendjét. A nacionalisták táborában a fasisztoid falangisták kezdetben nem voltak meghatározóak, de fokozatosan erősödött a pozíciójuk, összefüggésben a náci-fasiszta nagyhatalmak nélkülözhetetlen támogatásával, a polgárháború ezen az oldalon is a szélsőség előre törését eredményezte. A falangisták vezére, José Antonio Primo de Rivera jó eséllyel lehetett volna az egész nacionalista oldal vezetője, de 1936 tavaszán a köztársasági kormány letartóztatta, majd a röviddel polgárháború kitérőse után, összkel kivégeztette. A felkelők szemében a mozgalom mártírja lett. Más érdemi kihívó nélkül Franco rövid úton teljhatalomra tett szert, 1936. október elején a tábornok az ellenforradalmi nacionalisták főparancsnoka és egyben államfője, politikai vezetője lett, mellette

egy kormány is működni kezdett. Az államfőség megszerzése után Franco akkor még ingatag legitimitását komoly propagandával erősítették meg. Ekkortól terjesztették el a *Caudillo*, a Vezér elnevezést (hosszabb változatában *Caudillo de España por la gracia de Dios*, azaz Isten kegyelméből Spanyolország vezére), illetve a náci ihletésű *Una Patria, Un Estado, Un Caudillo* (Egy Haza, egy Allam, egy Vezér) jelszót. A következő hónapokban az ellenforradalmi táborot alkotó különböző pártok és mozgalmak (a tradicionalista karlistáktól a radikális falangistákon át a különböző kisebb monarchista erőig) egyesítésének előkészítése zajlott, 1937 tavaszán Franco vezetésével létrejött az egységes *Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista* (FET y de las JONS), amit később csak röviden Nemzeti Mozgalomnak neveztek (*Movimiento Nacional*). A két meghatározó erő, a falangista és a karlista monarchista tábor egyesítése nem volt problémamentes, de Franco taktikusan kiegyensúlyozta egyiket a másikkal, és lett a mozgalom origója, központja, megkérdőjelezhetetlen vezetője.⁴²

Miután a tervezett gyors hatalomátvételi kísérlet hosszú polgárháborúba torkollt, a nacionalistáknak erőteljesebb ideológiai legitimitációra volt szüksége, a harcok idején kiforrott a spanyol ellenforradalmi ideológia állam- és nemzetfelfogása. Jobboldali államuk koncepciója az egységes, centralizált, birodalmi, korporatív, katolikus monarchia ideáján nyugodott. Elkezdtek keresztes hadjáratnak nevezni a harcukat, amit a kereszténységért, a keresztény értékrendért, a katolicizmusért vívnak a hitetlenek ellen. Ekkortól vált vezetőjük, Franco Isten harcosává. A baszk és részben a katalán egyház kivételével a teljes spanyolországi egyház a felkelőket támogatta, ami nem véletlen, hiszen a köztársaság idején elvesztették előjogaikat, befolyásukat a politikai, társadalmi életre, az egyházi épületek és a papok sem voltak biztonságban, folyamatosan érték őket a támadások, az erőszakos atrocitások a kommunisták és anarchisták részéről. A nacionalisták ideológiájának másik bevett alapformulája Spanyolország „sorsszerű egysége” lett, fő jelszavuk is ezt tükrözte: „Egységes, nagy és szabad Spanyolország” (*España, Una, Grande y Libre*). Elutasították a „szeparatista epilepsziát”, a kism nemzeteket az egységes spanyol nemzetállam áruóinak tekintették. Madrid-központúságuk hadászati célkitűzésükre is rányomta a bélyegét, a nacionalisták egyik fő vágya a főváros megszerzése volt. Később a háborús stratégiai gondolkodás tényeréseként a köztársasági területek kettévágása vált a fő célkitűzésükké, illetve az északi autonóm köztársasági régiók (Galícia, Asztúria, Baszkföld) elfoglalása, mindkét esetben sikerrel jártak.⁴³

1937 októberében a spanyol köztársasági kormány Barcelonába tette át a székhelyét. Ekkor már a baszk autonóm kormány központja is itt volt, mivel Franco elfoglalta a baszk területeket. Vagyis mintegy másfél éven át Barcelona egyszerre volt Katalónia, a köztársasági Spanyolország és a köztársasági Baszkföld fővárosa. A központi kormánynak nem volt súrlódásmentes a viszonya a Generalitattal. A spanyol kormányban bent lévő kommunisták ugyanis centralisták voltak, és nem nézték jó szemmel a katalán partikularizmust. A központi kormány átvette a Generalitat néhány jogkörét, a katalóniai közrend, a hadiipar, az igazságszolgáltatás irányítását, a katalán autonómia védelmezői azt kockáztatták, hogy ezért a köztársaság áruóinak minősítik őket. 1938 tavaszán Companys nyílt levélben panaszkodott a köztársaság vezetőinek, hogy a katalán autonómia névlegessé vált kiürült, olyan, mint egy üres kagyló („*la Generalitat ha quedat convertida en una institució sense relleu*”). Ez azért túlzás volt, mert habár a PSUC már elfogadta a központi irányítást, és az ERC magára maradt az autonómia védelmében, amihez egyedül kevesek voltak, s így a Generalitat valóban meggyengült, de az autonómia kulturális részét azért meg tudták óvni. De az önkormányzás már jóval a központi kormány idetelepedése előtt defenzívába szorult, a rendszeres erőszakos incidensek, illetve a Generalitat képtelensége arra, hogy megfékezze ezeket az akciókat és közbiztonságot teremtsen, sok katalán szemében már korábban csökkentette a legitimitását.⁴⁴

A nacionalistákkal vívott polgárháború 1938-ig elkerülte Katalónia területét. A háború kitörésekor a frontvonal a szomszédos Aragónián húzódott keresztül, és csaknem két évig nem mozdult, ettől függetlenül a lakosság a háborús eseményeket már ekkor megszenvedte (rengeteg bombázás érte a városokat). 1938 tavaszán azonban Franco offenzívája áttörte az aragóniai frontot, és április elején behatolt Katalónia területére, eljutva az Ebro folyóig. A nagyobb katalóniai városok közül elsőként Lleida esett el. Franco ezt követően április elején dekretumot adott ki, amelyben semmissé nyilvánította a katalán önkormányzati státútumot, megfosztotta Katalóniát attól az autonómiától, amit „sosem szabadott volna megkapnia”, és visszaállította a „haza egységét”. Az egyre kétségbeejtőbb helyzetben a katalán pártok, a katalánista erők már nem tudtak érdemben az eseményekre hatni. Az immár gyenge hatalmú Generalitat élén álló, a köztársasági kormányra kevés befolyással bíró ERC még megpróbálta menteni a menthetőt, és a legnagyobb baszk politikai párttal (Baszk Nacionalista Párt) szövetkezve együtt, titokban, angol és francia közvetítéssel egy hosszabb fegyverszünetet akartak javasolni Franco táborának. Úgy ítélték meg, hogy a háború folytatódása esetén a köztársaság el fog bukni, és csak a harcok szüneteltetése hozhat megoldást. Ez a próbálkozás azonban elkésett és hamvába holt. 1938 júliusa–novembere között lezajlott a polgárháború legvéresebb (sok tízezer áldozattal járó) és leghosszabb csatája az Ebro folyónál. A Katalónia területére visszaszorult köztársaságiak indítottak offenzívát, de végül meghátrálásra kényszerültek. A mindent eldöntő, 13 ezer halálos áldozattal és több mint 100 ezer sebesülttel járó csatában nem sikerült megállítani a falangisták előretörését. 1938 decemberétől a 300 ezer fős Franco-hadsereg előzönlötte Katalóniát, és 1939 első két hónapjában elfoglalták az egész tartományt, Tarragona január 15-én, Barcelona 26-án esett el, február 5-én követte Girona, 9-én elérték a francia határt, 13-án az utolsó katalán város, Puigcerdá is kapitulált, másnap véget ért Katalóniában a háború. A köztársaság központi kormányának, a katalán és a baszk kormánynak a tagjai Franciaországba menekültek. Március végére a nacionalisták csapatai bevonultak Madridba, Valenciába, majd az utolsó ellenálló város, Alicante is elesett. Április 1-jén Franco deklarálta a harcok befejezését.⁴⁵

A polgárháború mérlege, az elszennvedett veszteség riasztó, a különböző becsléseket átlagolva mintegy félmillió halálos áldozattal járt (a francoista hivatalos adat 140 ezer főről szólt), az anyagi kár is hatalmas volt, legalább a negyedével csökkent a GDP, ezt a csapást 20 év alatt heverte ki az ország, és csak az 50-es évek közepére sikerült elérni a háború előtti szintet. Nem volt még ilyen pusztító polgárháború Európában.⁴⁶

A köztársaság elbukott, és ezzel elbukott a katalán önkormányzás is, helyette a véres megtorlások után hosszú és központosított diktatúra vette kezdetét, és tartott egészen 1975 novemberéig, Franco haláláig. Bukása ellenére azonban a köztársasági évek alatti önállóság olyan élményt, tapasztalatot jelentett Katalóniának, ami megszilárdította és kikristályosította akarataikat, hogy milyen politikai berendezkedésben szeretnének élni, ha megadatik a választás lehetősége, azaz véget ér a diktatúra és Spanyolország demokratikus állam lesz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Anderle Ádám (1985): *Megosztott Hispánia*. Budapest, 1985, Kossuth.
 Anderle Ádám (1992): *Spanyolország története*. Budapest, 1992, Móra, második, bővített kiadás, 1999.
 Asqui Jorge Kristóf (2017): *A spanyol NATO-csatlakozás: a demokrácia védelmi pilléréhez vezető hosszú út*. *Hadtudomány*, 2017/2, 138–148. o.
 Balcells, Albert (1996): *Catalan Nationalism: Past and Present*. London, 1996, Macmillan.
 Balcells, Albert (2004): *Breve historia del nacionalismo catalán*. Madrid, 2004, Alianza Editorial.
 Brinkmann, Sören (2009): *Lluís Companys, the ‘Martyr-President’: The Rise and Fall of a Catalan Myth*. *Journal of Catalan Studies*, 2009, 60–82. o.

- Burns, Jimmy (1999): *Barca. A People's Passion*. London, 1999, Bloomsbury.
- Castro, Liz (ed.) (2013): *What's up with Catalonia?* Ashfield, 2013, Catalonia Press.
- Catalonia Calling – What the world has to know (2013). Barcelona, 2013, Sapiens.
- Conversi, Daniele (1997): *The Basques, the Catalans and Spain*. London, 1997, Hurst & Company.
- Cortazar, Fernando Garcia de – Vesga, José Manuel González (2005): *Spanyolország története*. Budapest, 2005, Osiris.
- Domonkos Endre (2012): *Nemzetközi autonómia-modellek és kisebbségi kérdés: a katalán regionális autonómia és tapasztalatai*. Budapest, 2012, Budapesti Gazdasági Főiskola.
- Dowling, Andrew (2013): *Catalonia since the Spanish Civil War – Reconstructing the Nation*. Brighton, 2013, Sussex Academic Press.
- Fontana, Josep (2014): *La formacio d'una identitat. Una història de Catalunya*. Vic, 2014, Eumo Editorial SAU.
- Fradera, Josep M. (2009): *La Pàtria dels Catalans: història, política, cultura*. Barcelona, 1999, La Magrana.
- Guibernau, Montserrat (2004): *Catalan Nationalism – Francoism, Transition and Democracy*. London, 2004, Routledge.
- Györi Szabó Róbert (2016): *FC Katalónia*. Budapest, 2016, Akadémiai Kiadó.
- Hargreaves, John (2000): *Freedom for Catalonia? Catalan Nationalism, Spanish Identity and the Barcelona Olympic Games*. Cambridge, 2000, Cambridge University Press.
- Harris, Simon (2014): *Catalonia is not Spain. A Historical Perspective*. Barcelona, 2014, 4Catsbooks.
- Harsányi Iván (1988): *A Franco-diktatúra születése*. Budapest, 1988, Kossuth.
- Harsányi Iván (2006): *Spanyol dilemmák – spanyol megoldások a 19–20. század útvesztőiben*. Pécs, 2006, Pannónia Könyvek.
- Historia de la Generalitat de Catalunya: <https://web.gencat.cat/en/generalitat/historia>
- Johnson, Hank (1991): *Tales of Nationalism: Catalonia, 1939-1979*. New Jersey, 1991, Rutgers University Press.
- Juan, Xavier de (ed.) (2010): *The History of Catalonia*. Barcelona, 2010, Museu d'Història de Catalunya.
- Katalónia - Ismertető almanach (1992). Budapest, 1992, Katalán Magyar Kulturális és Baráti Egyesület.
- Lénárt András: *A spanyol film a Franco-diktatúrában*. Szeged, 2014, JATEPress.
- Llobera, Josep R. (2004): *Foundations of National Identity – From Catalonia to Europe*. New York – Oxford, 2004, Berghahn Books.
- Matthée, Ulrich (1988): *Katalanische Frage und spanische Autonomien*. Paderborn, 1988, Schöningh.
- McRoberts, Kenneth (2001): *Catalonia – Nation Building without a State*. Oxford, 2001, Oxford University Press.
- Nemes Krisztina (2013): *Jaume Vicens Vives. Aetas*, 28. évf. 2013/1, 148–159. o.
- Orwell, George (1989): *Hódolat Katalóniának*. Budapest, 1989, Interart.
- Payne, Stanley G. (2006): *The Collapse of the Spanish Republic, 1933–1936: Origins of the Civil War*. New Haven, 2006, Yale University Press.
- Preston, Paul (2006): *The Spanish Civil War: Reaction, Revolution and Revenge*. New York, 2006, Harper Collins.
- Puigjaner, Josep-Maria (1995): *Everything about Catalonia*. Barcelona, 1995, Generalitat.
- Segura, Antoni (2013): *Crònica del Catalanisme. De l'autonomia a la independència*. Barcelona, 2013, Angle Editorial.
- Sipos Katalin (1993): *A regionalizmus történeti és jogi aspektusai*. Budapest, 1993, MTA Jogtudományi Intézet
- Sipos Katalin (2009): *Katalónia és a „nemzetté válás” alkotmányos folyamata*. In: *Etnopolitikai modellek a gyakorlatban*. Budapest, 2009, Gondolat, 79–91. o.
- Sobrequés i Callicó, Jaume (2007): *History of Catalonia*. Barcelona, 2007, Editorial Base.
- Strubell, Toni (2011): *What Catalans Want – „Could Catalonia become Europe's next State?* Ashfield, 2011, Catalonia Press.
- Termes, Josep (2000): *Història del Catalanisme fins al 1923*. Barcelona, 2000, Pàrtic.
- Vilar, Pierre (1984): *Spanyolország története*. Budapest, 1984, Gondolat.

JEGYZETEK

1	Sobrequés 2007, 98. o. Juan 2010, 175. o.	o., Conversi 1997, 38. o., Balcells, 1996, 92. és
2	Balcells, 1996, 90. o., Conversi 1997, 38. o.,	95. o., Harris 2014, 206. o.
	McRoberts 2001, 33. o.	4
3	További néhány a mérvadó politikusaik kö-	5
	zül: Antoni Rovira i Virgili, Josep Tarradellas.	Lerroux pártja is rosszul teljesített, a kommu-
	Anderle 1992, 111. o., Anderle 1985, 141–144.	nistákra pedig mindössze a voksok 1%-a jutott.
		Balcells 1996, 92–93. o.

- 6 Anderle 1985, 147. o.
- 7 Historia de la Generalitat de Catalunya: <https://web.gencat.cat/en/generalitat/historia/generalitat-contemporania/#bloc1>, Sobrequés 2007, 101–102. o. Juan 2010, 177–178. o., Balcells 1996, 94–95. o., McRoberts 2001, 33–34. o.
- 8 Anderle 1992, 121–122. o., Segura 2013, 67–75. o., Llobera 2004, 151. o., Preston 2006, 42–50. o.
- 9 Balcells 1996, 97. o., Balcells 2004, 140–144. o., Segura 2013, 82–85. o.
- 10 A 13 régió (északnyugatról délkeletre): északon Galícia, Asztúria, Baszkföld, Navarra, Aragónia, Katalónia, „középen” León, Ó-Kasztília, Új-Kasztília, Valencia, végül délen Extremadura, Murcia, Andalúzia. Az alkotmány egyébiránt erősen antiklerikálisra sikerült, a benne foglaltak alapján elkobozták az egyházi javakat, bezárták az egyházi iskolákat, amit számos erőszakos kilengés követett. Anderle 1992, 123. o. Anderle 1985, 145–146. o., Vilar 1984, 103. o., Preston 2006, 52–54. o.
- 11 Sipos 2009, 81. o., Balcells 2004, 146–148. o., Fontana 2014, 334–340. o.
- 12 Anderle 1985, 146–148. o., Sobrequés 2007, 103–104. o. Juan 2010, 179. o., McRoberts 2001, 34. o., Vilar 1984, 105. o., Balcells 2004, 148–152. o., Pages i Rejssek 2006, 45–48. o., Fontana 2014, 336–340. o.
- 13 McRoberts 2001, 34. o., Balcells 1996, 101. o., Dowling 2013, 27. o.
- 14 Balcells, 1996, 95–96. és 104. o., Dowling 2013, 28. o.
- 15 Conversi 1997, 39. o., McRoberts 2001, 35. o., Balcells 1996, 99. o.
- 16 Nemes 2013, 149. o.
- 17 Balcells 1996, 98–99. o.
- 18 Payne 2006, 39–42. o.
- 19 Balcells, 1996, 102–104. o., McRoberts 2001, 36. o., Dowling 2013, 29–30. o.
- 20 McRoberts 2001, 36. o., Anderle 1985, 149–150. o., Fontana 2014, 348–352. o., Balcells 1996, 107–108. o.
- 21 Sobrequés 2007, 105–106. o. Juan 2010, 180. o., Catalonia Calling 2013, 116–117. o., Conversi 1997, 40. o., Cortázar–Vesga 2005, 401. o., Harris 2014, 207–208. o., Vilar 1984, 114–115. o., McRoberts 2001, 36. o., Balcells 2004, 155–163. o., Fontana 2014, 343–348. o., Balcells 1996, 108–110. o.
- 22 Cortázar–Vesga 2005, 401–402. o., Anderle 1992, 125–126. o., Lénárt András: A spanyol film a Francodiktatúrában. JATEPress, Szeged, 2014, 57. o.
- 23 A Rivera-féle diktatúra éveit a politikától visszavonultan töltő Francesc Cambó például első elkeseredésében a köztársaság első évét önkéntes külföldi száműzetésben töltötte, majd az autonómia békés megszerzése valamennyire megnyugtatta, visszatért és ő alakította, nevezte át a pártot. Dowling 2013, 26–27. o.
- 24 A választási eredmények terén máig vannak viták a történések között. Anderle 1992, 129. o., Anderle 1985, 150. o., Preston 2006, 81–84. o., Payne 2006, 174–177. o., Balcells 1996, 110–111. o.
- 25 Sobrequés 2007, 107–108. o. Juan 2010, 181. o., Balcells 1996, 111–112. o.
- 26 Sobrequés 2007, 109. o. Fontana 2014, 352–355. o., Anderle 1992, 130–131. o., Vilar 1984, 125–126. o., Balcells 1996, 114–115. o.
- 27 Balcells 2004, 164–167. o.
- 28 Anderle 1992, 120–121. o.
- 29 Cortázar–Vesga 2005, 405. o.
- 30 Anderle 1992, 130–131. o., Vilar 1984, 125–126. o.
- 31 Anderle 1992, 134–135. o., Anderle 1985, 152–153. o., Vilar 1984, 127. o., Segura 2013, 86–90. o.
- 32 Györi Szabó 2016, 49–50. o., Catalonia Calling 2013, 116. o., Burns 1999, 105–106. o.
- 33 Balcells 1996, 119–120. o.
- 34 Fontana 2014, 355–358. o., Balcells 2004, 168–170. o., Balcells 1996, 115–117. o.
- 35 McRoberts 2001, 38. o., Fontana 2014, 355–358. o., Balcells 1996, 112–113. o.
- 36 Balcells 1996, 118–119. o.
- 37 Dowling 2013, 31–33. és 46–47. o., Guibernau 2004, 46. o.
- 38 Sobrequés 2007, 110. o., Juan 2010, 182. o., Balcells 1996, 116–118. o., McRoberts 2001, 38. o., Segura 2013, 90–91. o.
- 39 Ha Cambó külföld helyett a nacionalistákhoz menekült volna, őt is valószínűleg kivégzik, így járt ugyanis az UDC egyik vezetője, Manuel Carrasco i Formiguera, akit 1938-ban a nacionalisták Burgosban meggyilkoltak. Katolikus jobboldalisága nem mentette meg, a latban többet nyomott a katalánizmus bűne. Dowling 2013, 33–34. o.
- 40 A barcelonai telefontársaság birtoklása miatt tört ki a konfliktus. Fontana 2014, 358–360. o., Segura 2013, 92–94. o., Anderle 2006, 106–107. o., Balcells 2004, 171–173. o., Balcells 1996, 120–121. o.
- 41 Magyarul: Hódolat Katalóniának Budapest, 1989, Interart.
- 42 Guibernau 2004, 34–37. o., Asqui 2017, 142. o.
- 43 Anderle 1992, 131–133. o., 136. o., Anderle 1985, 156–159. o., Guibernau 2004, 35. o., Cortázar–Vesga 2005, 405–407. o.
- 44 McRoberts 2001, 39. o., Balcells, 1996, 120–124. o.
- 45 Sobrequés 2007, 111–112. o. Juan 2010, 183. o., Balcells 2004, 175–177. o., Balcells 1996, 123–124. o.
- 46 Anderle 1992, 138. o., Anderle 1985, 159. o., Vilar 1984, 129. o., Cortázar–Vesga 2005, 409. o.